

**ЗБОРНИК РАДОВА
ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LVI**

UDC 949.5+7.033.2+877.3(05)

ISSN 0584-9888

INSTITUT D'ÉTUDES BYZANTINES
DE L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

ZBORNİK RADOVA

VIZANTOLOŠKOG INSTITUTA
LVI

Rédacteurs

LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ
BOJANA KRSMANOVIĆ

Comité de rédaction

*Stanoje Bojanin, Jean-Claude Cheynet (Paris), Evangelos Chrysos (Athènes),
Dejan Dželebdžić, Vujadin Ivanišević, Jovanka Kalić, Sergej Karpov (Moscou),
Predrag Komatina, Bojana Krsmanović, Aleksandar Loma, Ljubomir Maksimović,
Miodrag Marković, Ljubomir Milanović, Bojan Miljković, Srđan Pirivatrić, Claudia Rapp
(Vienne), Peter Schreiner (Munich), Gojko Subotić, Mirjana Živojinović*

Secrétaire de la rédaction

Predrag Komatina

BEOGRAD
2019

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА

ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LVI

Уредници

ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ
БОЈАНА КРСМАНОВИЋ

Редакциони одбор

*Стијаноје Бојанин, Мирјана Живојиновић, Вујадин Иванишевић, Јованка Калић,
Сергеј Кариов (Москва), Предрај Комаћина, Бојана Крсмановић, Александар Лома,
Љубомир Максимовић, Миодрај Марковић, Љубомир Милановић, Бојан Миљковић,
Срђан Пиривајирић, Клаудија Рај (Беч), Гојко Субојић, Еванџелос Хрисос (Атина),
Дејан Целебџић, Жан-Клод Шене (Париз), Пејтер Шрајнер (Минхен)*

Секретар редакције
Предрај Комаћина

БЕОГРАД
2019

Прихваћено за штампу на седници Одељења историјских наука САНУ,
29. јануара 2020.

Ова књига објављена је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ – TABLE DE MATIÈRES

<i>Јасминка Кузмановска, Procopius De aedificiis: Κουμαρκίανα, тврђава у Македонији</i> – -----	7
<i>Jasminka Kuzmanovska, Procopius De aedificiis: Κουμαρκίανα, a fortress in Macedonia</i> – -----	18
<i>Милош Цветковић, Једна претпоставка о пореклу и административном положају Вардариота у Византији</i> – -----	19
<i>Miloš Cvetković, A hypothesis about the origin and administrative status of the Vardariōtai in the Byzantine Empire</i> – -----	36
<i>Predrag Komatina, Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio and the Byzantine historiography of the mid-10th century</i> – -----	39
<i>Предрај Комаџина, Константин Порфирогенит, De administrando imperio и византијска историографија средине X века</i> – -----	66
<i>Angeliki Liveri, Fu-lin Dances in Medieval Chinese Art – Byzantine or imaginary?</i>	69
<i>Анџелики Ливери, Плесови Фу-Лина у средњовековној кинеској уметности – византијски или измишљени?</i> – -----	94
<i>Αλέξανδρος Παπαδόπουλος, Ένα αιγιματικό χωρίο στην Oratio funebris in Stylianam filiam του Μιχαήλ Ψελλού</i> – -----	95
<i>Александрос Пападопулос, Једно загонетно место у Oratio funebris in Stylianam filiam Михаила Псела</i> – -----	107
<i>Душан Поповић, Pseudo-tragica Prodromea: о сенци патетике над сјајем византијске световне књижевности</i> – -----	109
<i>Dušan Popović, Pseudo-tragica Prodromea: The shadow of Pathos over the glitter of the Byzantine secular literature</i> – -----	129

<i>Jovana Šijaković</i> , A note on Homer the Raven – – – – –	131
<i>Јована Шијаковић</i> , Белешка о Хомеру гаврану – – – – –	142
<i>Brendan Osswald</i> , À propos du César Preljub et de sa femme Irène – – – – –	143
<i>Брендан Освалд</i> , О кесару Прељубу и његовој жени Ирини – – – – –	159
<i>Жарко Пејковић</i> , <i>Symmachia kai philia</i> у делу Јована Кантакузина – – – – –	161
<i>Žarko Petković</i> , <i>Symmachia kai philia</i> in the <i>Histories</i> of John Cantacuzenos – –	169
<i>Tatjana Starodubcev</i> , St. Luke of Steiris in the exonarthex of the church of the Treskavac Monastery and his cult and representation in the Middle Ages – – – –	171
<i>Таџјана Стјародубцев</i> , Свети Лука из Стириси у спољној припрати цркве Манастира Трескавца и његово поштовање и приказивање у средњем веку	193
<i>Микоња Кнежевић</i> , <i>Јелица Стојановић</i> , Посланица Ани Палеологини Григорија Паламе (уз издање српскословенског превода из Зборника 41 Манастира Свете Тројице код Пљеваља) – – – – –	197
<i>Mikonja Knežević</i> , <i>Jelica Stojanović</i> , The Letter to Anna Palaiologina of Gregory Palamas (with the edition of the Serbian Church Slavonic translation from Codex 41 of the Monastery of the Holy Trinity of Pljevlja) – – – – –	230
<i>Christina Savova</i> , <i>Thomas Tomov</i> , A woman's graffito drawing from Hagia Sophia, Constantinople – – – – –	233
<i>Христијина Савова</i> , <i>Тома Томов</i> , Женски графито у Светој Софији у Цариграду	240

МИЛОШ ЦВЕТКОВИЋ
Византолошки институт САНУ, Београд
milos.cvetkovic@vi.sanu.ac.rs

ЈЕДНА ПРЕТПОСТАВКА О ПОРЕКЛУ И АДМИНИСТРАТИВНОМ ПОЛОЖАЈУ ВАРДАРИОТА У ВИЗАНТИЈИ*

Рад садржи резултате проучавања појединих сегмената повести Вардариота. Полазећи од начелно прихваћене тезе у науци о њиховим мађарским коренима, аутор је покушао да пружи одговор на питања *када* и *на који начин* су Вардариоти доспели на тло Византије. У наставку текста изнета је и претпоставка у вези са еволуцијом административног статуса вардариотске заједнице у Царству од почетка X века, када се први пут помињу у изворима, до почетка XIII столећа, када је округ у којем су живели недвосмислено посведочен као једна од царских провинција/тема.

Кључне речи: Вардариоти, Турци, Мађари, Персијанци, епископ/епископија, при-микирије, провинција/тема

The paper presents the results of research on some segments in the history of the *Vardariōtai*. Starting from the generally accepted premise of their Hungarian roots, the author attempts to answer the questions of *when* and *how* the *Vardariōtai* made their way to the Byzantine Empire. The text also proposes a hypothesis about the evolution of the administrative status of the Vardariote community in the Empire from the early 10th century (the first reference to them in the sources) to the early 13th century, when the district they inhabited was unambiguously confirmed as an imperial province/theme.

Keywords: *Vardariōtai*, *Tourkoi*, Hungarians, Persians, bishop/bishopric, *primikērios*, province/theme

---

* Чланак је настао у оквиру рада на пројекту *Традиција, иновација и идентитет у визан-тијском свету*, бр. 177032, који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

У формирању сложене етничке слике хиљадугодишњег Ромејског царства удео су имали многи народи, међу којима и загонетни Турци Вардариоти (Вардариῶται Τοῦρκοί). Изворна обавештења о Вардариотима могу се груписати у две целине. Једну скупину чине подаци похрањени у *Ейискојским нојицијама Цариградске цркве* – реч је о списковима архијереја, који у издању Жана Дарузеса носе редне бројеве 7, 10, 13 и 21. Њихов садржај се, изузев последње notiције која потиче из поствизантијске епохе, односи на период X и друге половине XI столећа. У побројаним списковима се на листи суфрагана Солунског митрополита помиње епископ Вардариота Турака (Вардариῶτῶν ἤτοι Τοῦρκων).¹ О њиховом месту у структури цркве сведочи и податак из друге повеље цара Василија II за Охридску архиепископију, чији се настанак датира у мај 1020. године, о обавези вардарских Турака да дају каноник архиепископу.² Присутуво Вардариота на тлу Македоније потврђује и њихов помен у кореспонденцији охридског архиепископа Теофилакта с краја XI и почетка XII века.³ С друге стране, у различитим византијским списима чија се садржина односи на период од XII до XIV века – међу којима се по обиму и садржини обавештења издваја тзв. *Псеудо-Когинов йракиџаи* – могу се наћи подаци о вардариотским гардистима који су служили на двору ромејских царева. Позната су притом и имена појединих њихових старешина – носилаца титуле примикирија.⁴

Невелик број сачуваних изворних података разлог је непотпуности данашњих сазнања о Вардариотима. Но, упркос томе, њиховој повести посвећен је већи број текстова византолога и медијиста, почев од рада Теофила (Готлиба) Лукаса Фридриха Тафела, који је у четвртој деценији XIX столећа начинио значајан осврт на ову тему, поставивши темељ истраживања које је током готово пуна два наредна столећа надограђивано.⁵ Поред проучавања улоге вардариотских гардиста на царском двору у доба позне Византије, као и положаја њиховог епископа на хијерархијској лествици архијереја Цариградске цркве током претходних столећа, истраживачи су нагласак понајвише стављали на питање етничког порекла вардариотске скупине.⁶ У досадашњим истраживањима је, међутим, мало простора посвећено питању административног статуса Вардариота током првих векова њихове повести у Византији, услед чега је помену-та тема добила средишње место у истраживању чији су резултати изложени у наставку текста. Неопходно је с тим у вези било начинити још један осврт на проблем њиховог порекла, посебно на сегмент који се тиче питања *када* и *на који начин* су они доспели на тло Ромејске империје.

¹ Notitiae, n°s 7³⁰⁸, 10²²⁹, 13⁸³², 21¹⁰³. У notiцији 21 помиње се епископ τοῦ Πολεαίνης καὶ Βαρδариῶτῶν.

² Gelzer, Ungedruckte, 46.

³ Theophylactus, n° 127, p. 571sq. Уп. нап. 62.

⁴ Детаљније о тим изворима у наставку текста.

⁵ Tafel, De Thessalonica, 70sq.

⁶ Уп. стр. 24–26. у овом раду.

*

Вардарити су у последњим столећима историје Царства били препознатљиви по улози гардиста.⁷ Њихова дужност било је чување страже код капије на улазу у двориште царске палате у Цариграду, забележено је у тзв. *Псеудо-Кодиновом сџису* (XIV век). Аутор наведеног дела пише, такође, да су Вардариоти носили одећу црвене боје, као и ἀγούρωτόν – персијску капу са жутим платном по ободу.⁸ За појасевима им је била заденута посебна врста оружја (бичева) – μαυκλάβια. Из истог извора сазнајемо и да су током свечаних процесија, на којима су били задужени за одржавање реда, обично корачали испред цара, који је долазио за њима на коњу. Вардариотски старшина је имао звање примикирија, наведено је у наставку цитираног списка.⁹ О њиховој улози гардиста траг је оставио и Георгије Пахимер забележивши Вардариоте као део војне пратње деспота Јована Палеолога, брата цара Михаила VIII, који је након крунисања свог сина Андроника за савладара, услед неповерења према млађем брату одлучио да му смањи телесну гарду.¹⁰ У простагми цара Михаила VIII Палеолога насловљеној сину Андронику 1272. године истакнута је дужност Вардариота да као део цареве пратње учествују у свечаним церемонијама примања захтева.¹¹ Георгије Акрополит пак пише да су на челу са својим заповедником примикиријем пратили цара Теодора II Ласкариса у Тракији 1256. године.¹² О гардијској служби Вардариота у никејској епоси сведоче и подаци из једног писма цариградског патријарха Германа II (1223–1240).¹³ Гардијску дужност Вардариоти су обављали и раније – у доба Комнина и Анђела – о чему посредно сведочи помињање њихових старшина у појединим списима из тог периода: (прото)новелисим и примикирије Вардариота Василије Трипсих поменут је у актима синода из 1166. године;¹⁴ исто име, уз титулу новелисима и примикирија

⁷ Свеобухватан опис места и улоге вардариотских гардиста на ромејском двору пружа *Bartusis, Late Byzantine Army, 279sq.*

⁸ Придев персијски, који аутор списка приписује комаду вардариотске одеће, у вези је са њиховим пореклом које писац трактата тражи у Персији, а персијским назива и њихов матерњи језик, *Pseudo-Kodinos, 100, 102, 154.*

⁹ *Ibid., 100, 102.*

¹⁰ *Pachymeres, 417.*

¹¹ *Heisenberg, Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit, 39.*

¹² *Acropolites, 131.* Читајући Акрополитову белешку, Марк Бартусис закључује да у тој прилици Вардариоти нису били у непосредној царској околини, већ стационарани на извесној удаљености, *Bartusis, Late Byzantine Army, 280.* Нешто другачије виђење с тим у вези има Рут Макридис, *George Akropolites, 310 n. 20 (Macrides).*

¹³ Прича коју доноси писмо тиче се извесног Георгија Писаса, који је невољно регрутован у редове вардариотских гардиста, одакле је успео изаћи прихватајући се монашке ризе. Убрзо након тога вратио се, међутим, световном животу. Његову намеру да се потом ожени забранио је надлежни архијереј, који га је сматрао монашким лицем. Георгије се због тога обратио патријарху износећи му своју повест и молбу, на коју је патријарх потврдно одговорио, *Bartusis, Late Byzantine Army, 280–281.*

¹⁴ *Petit, Documents, 479, 491.*

Вардариота бележи и Никита Хонијат,¹⁵ севаст и примикирије Вардариота Константин помиње се пак као сведок у једном акту из 1195. године.¹⁶ О њиховој улози гардиста на двору Палеолога и, пре тога, Ласкариса извори су недвосмислени. Чини се притом сасвим прихватљивом теза да су тај посао обављали и у доба царева из дома Комнина – Манојла свакако, а можда већ и Алексија I почетком XII века.¹⁷ О њиховој повести пре тога зна се, међутим, неуопредиво мање.

*

Аутор тзв. *Псеудо-Кодиновој сѝиса* наводи да су Вардариоти персијског рода и да их је цар, чије име није сачувано, преселио на подручје уз реку Вардар, услед чега су прозвани Вардариоти.¹⁸ Трагом његове белешке истраживачи су, почев од Тафела, њихово порекло доводили у везу са Персијанцима насељеним у византијским темама у доба цара Теофила (829–842) – за кога се претпоставља да је владар чије име недостаје у *Псеудо-Кодиновом ѓиракѝаѝу*.¹⁹ Теофилови Персијанци су заправо били Хурамитаи – припадници верско-политичког покрета пореклом из Персије – који су водили борбу против абасидске власти. Једну од њихових побуна подигао је у области Џибал 833/834. године, Насер, војсковођа курдског или персијског порекла. Његов устанак, је међутим, убрзо сломљен, услед чега су побуњеници спас потражили у Византијском царству.²⁰ У науци је одавно утврђено да је Насер, којег помињу арабљански, јерменски и сиријски писци, истоветна личност са војсковођом Теофобом, који се среће у византијским изворима.²¹ Насер/Теофоб је по преласку на византијску страну учествовао у кампањама које је цар Теофил предузимао против Арабљана. У једном тренутку, међутим, Персијанци су отказали послушност цару, и истакли циљ да њихов вођа постане нови византијски цар. Побуна о којој је реч одиграла се након битке код Дазимона 838. године, али је Теофилова реакција довела до слома побуне, услед чега је хурамитска јединица растурена и подељена у турме од по 2000 људи, које су распоређене у различитим ромејским темама.²²

¹⁵ Nicetas Choniates, PG 140, 237a, 254d.

¹⁶ Acta et diplomata Graeca VI, n° 35, p. 130.

¹⁷ Уколико би се поклонило поверење тези Рајмона Жанена о једнакости Вардариота са *равдофорима* (раβδοφόροι), засновано на чињеници да се потоњи помињу као гардисти, блиски двору, обучени у црвено – онда се појава Вардариота као гардиста може померити у још ранији период, *Janin*, Turcs Vardariotes, 438. Никита Хонијат, иначе, помиње старешину проεστѝτος τѝν ραβδοφόρων Дадиврина Теодора као једног од учесника у убиству цара Алексија II Комина (Nicetas Choniates Historia, 274), а на другом месту истиче да су ραβδοϋχοι носили црвену одећу (Ibid., 343). Помиње их, такође, и Anna Comnena, 12.VI.5, p. 374 (ραβδοϋχοι).

¹⁸ Pseudo-Kodinos, 102.

¹⁹ Tafel, De Thessalonica, 72sq.

²⁰ Rekaya, Mise au point sur Théophobe, 43sq.

²¹ Grégoire, Manuel et Théophobe, 186sq.

²² Детаљније о устанку пишу: Rosser, Theophilus' Khurramite policy, 269sq; Cheynet, Théophile, 44sq. О расељавању персијских турми по темама пишу Настављач Теофанове хорнике и Јосиф Генесије, Theoph. Cont. (Featherstone – Signes Codoñer), 180; Genesisius, 41.

Тафелову претпоставку о персијском пореклу Вардариота следили су, поред осталих, Алфред Рамбо, Рајмон Жанен и др.²³ У прилог тези о персијској насеобини у Повардарју писао је и бугарски истраживач Јордан Иванов доводећи с тим у везу своју теорију о пореклу назива реке Вардар, засновану на претпоставци да се у корену тог хидронима налазе две персијске речи Вар и Дар, чији се спој може превести као Велика река.²⁴

„Персијска теорија” о вардариотском пореклу почива првенствено на Псеудо-Кодиновом обавештењу. У поменутом спису етноним *Персијанци* је употребљен на два места. Поред цитиране белешке у вези са пореклом Вардариота, аутор на другом месту помиње чувеног персијског краља Кира Великог,²⁵ што упућује на закључак да је реч о етнониму који састављач трактата недвосмислено везује за тло Ирана. Корене вардариотске скупине требало би, сходно томе, тражити управо на том подручју. Имајући, међутим, у виду чињеницу да се сеоба Вардариота одиграла више од четири столећа пре састављања трактата, сасвим је оправдано поставити питање пишчеве обавештености с тим у вези, односно веродостојности његове вести. Потребу да се тези о персијском пореклу Вардариота приступи уз одговарајући опрез наглашава и добро позната чињеница да се термином *Персијанци* у делима позновизантијских аутора често именују турски народи попут Селџука или Османлија.²⁶

Претпоставци о персијском пореклу противречи и чињеница да се у notiцијама, као и у поменутој Василијевој повељи, Вардариоти дефинишу као Турци, а не као Персијанци – што би се у случају њиховог персијског порекла могло очекивати будући да notiције 7, 10 и 13, као и Василијева повеља, настају у X и XI веку, приближно у исто време када и списи који нас обавештавају о Теофобовим војницима, потенцијалним прецима Вардариота. У тим изворима колонисти које је цар Теофил раселио дефинишу се искључиво персијским именом, а не турским.²⁷ Сеоба Персијанаца је, притом, претходила свега неколико деценија састављању notiције бр. 7, па би се у том случају, такође, очекивало да усмена на њихову домовину буде још увек жива, и сачувана у виду дела етничког имена Вардариота, које, међутим, notiције описују етнонимом Турци. У делима ромејских аутора X и XI века Турцима су пак називани најчешће Мађари – што је посебно видљиво у писаној заоставштини Константина

²³ *Ramnaud*, *Empire grec*, 214; *Janin*, *Turc Vardariotes*, 440sq; Заступајући тезу о персијском пореклу Вардариота које је у Повардарју населио цар Теофил, *Petković*, *Hypothèse sur le Car Samuel*, 1sq, износи прилично упитан став да међу њима треба тражити претке цара Самуила, уп. ВИИИЈ III, 69 нап. 14 (*Ферлуја*).

²⁴ *Иванов*, *Аксиосъ – Велика – Вардаръ*, 17–28. О различитим тезама о пореклу имена Вардар уп. ВИИИЈ III, 101–102 н. 84 (*Ферлуја*).

²⁵ *Pseudo-Kodinos*, 148.

²⁶ *ODB III*, 1631 (*Kazhdan*).

²⁷ *Theoph. Cont. (Featherstone – Signes Codoñer)* 158sq; *Genesius*, 37sq; *Theoph. Cont. (Bekker)* 625 sq (*Ps.-Symeon*), 793 sq (*Georg. Mon. Cont.*); *Symeon Logothetes*, 218 sq; *Scylitzes*, 65 sq.

Порфиогенита. На основу карактера његових радова може се устврдити да су у то доба терминима *Турци* и *Туркија* у званичним списима – какве су на одређени начин биле и цитиране notiције – означавани Мађари и њихова држава.²⁸ Реч је о добро познатој чињеници која је послужила као основ за теорију о мађарским коренима вардариотске заједнице. Иако је већ Тафел истакао ту могућност,²⁹ мађарска теорија о пореклу је посебну афирмацију стакла у радовима Стилпона Кирјакидиса³⁰ и Никоса Икономидиса,³¹ који је тезу поткрепио, поред осталог, и подацима из извора арабљанског порекла. Икономидисова аргументација је у научним круговима наишла углавном на позитивне критике услед чега се у новијим радовима који се дотичу ове тематике начелно прихвата теза о мађарском пореклу Вардариота.³²

Реченом треба додати и став појединих аутора који сматрају да је етничком обликовању Вардариота допринело и досељавање других азијатских народа у област Повардарја током наредних столећа.³³ Мешање различитих народа источњачког порекла на тлу Македоније није немогуће, али треба нагласити да је реч о сеобама које су уследиле у потоњим вековима, док су у иницијалном етничком обликовању вардариотске скупине главну улогу имали, по свему судећи, Мађари.

*

Када је реч о времену досељавања Вардариота, Икономидис је претпоставио да се њихова сеоба на тло Царства може довести у везу са мађарским походом на Византију 934. године.³⁴ Проблем са предложеном хронологијом представља, међутим, чињеница што се најраније сведочанство о присуству Вардариота у Ромејској држави налази у notiцији бр. 7, која је састављена у епоси цариградског патријарха Николe I Мистика (901–907, 912–925), дакле у

²⁸ *Moravcsik*, *Byzantinoturcica* I, 131–145 (Ungarn); DAI II, 13–14; ODB III, 2100 (*Zachariadou*).

²⁹ *Tafel*, *De Thessalonica*, 74.

³⁰ *Kyriakidēs*, Τοῦρκοὶ Βαρδариῶται, 251–258.

³¹ *Oikonomidēs*, *Vardariotes*, 1–8.

³² *Laurent*, *Corpus V/1*, p. 346; ODB III, 2153 (*Kazhdan*); George Akropolites, 310 n. 20 (*Macrides*); Georges Acropolitēs, 180 n. 331 (*Dayantis*); Pseudo-Kodinos, 103 n. 222; *Shukurov*, *Byzantine Turks*, 171. Исте године када и Икономидис, свој рад о Вардариотима публиковао је и *Göckenjan*, *Vardarioten*, 439. Cf. *Dieten*, *Ethnische Verschiebungen*, 108 sq.

³³ *Göckenjan*, *Vardarioten*, 439 sq.; *Shukurov*, *Byzantine Turks*, 173. С тим у вези се треба истаћи и мишљење *Rambaud*, *Empire grec*, 214, који претпоставља да се у везу са Вардариотима могу довести и Турци које помиње Ана Комина у Алексијади. Реч је о Турцима настањеним на тлу Охрида у Тракији (*Anna Comnena*, 4.IV.3, p. 126–127). Порекло и време насељавања поменутих Турака нису, међутим, још увек разјашњени, *Haranis*, *Transfer of Population*, 148. Виталијен Лоран је порекло Вардариота у почетку тражио међу азијатским Турцима (*Laurent*, *Βαρδариῶτων ἢ τοῦ Τούρκων*, 275–289), али је касније променио свој став и приклонио се тези о мађарским коренима, *Laurent*, *Corpus V/1*, p. 346. Коначно, треба поменути тезу Бориса Панченка о једнакости Вардариота и Скита, које је према писању Константина Порфиогенита (*De thematibus*, 88–89) цар Јустинијан Ронотмет населио у Стриму, *Панченко*, *Памятник*, 53.

³⁴ *Oikonomidēs*, *Vardariotes*, 1–8.

првим десетлећима X века, свакако пре поменуте мађарске инвазије. Епископу Турака Вардариота припадало је тада последње место у низу суфрагана Солунског митрополита. Уводни текст notiције о којој је реч обавештава, уједно, читаоце да су промене у њој редиговане на сабору, којим је у Цркви Свете Ирине заједно са патријархом Николом председавао цар.³⁵ Анализирајући промене у структури и распореду епископских катедри које доноси поменута notiција, Дарзуес претпоставља да је она сачињена током првог Николиног патријархата, између 901 и 907. године.³⁶ Француски историчар се у коментару који прати издање није, међутим, осврнуо на детаљ који се тиче поменутог сабора. Важност тог податка истакао је Предраг Коматина, који посебно наглашава то што се на наведеном месту наводи председавање патријарха, уз учешће цара (у једнини), а не царева, односно да је реч о периоду када је Царством владао један василевс, без савладара у том тренутку. Имајући, притом, у виду године Николиног патријархата, Коматина претпоставља да је поменути сабор могао бити одржан у време самосталне владе Константина VII Порфирогенита, пре именованја Романа I Лакапина за цара-савладара. Сходно реченом следи његова теза да је реч о познатом сабору одржаном 9. јула 920. године у цариградској Цркви Свете Ирине. У прилог тези о настанку notiције током другог, а не у време првог, понтификата Николе Мистика, поменути аутор истиче и навођење у њој катедре Севастопоља Абхаског, који је враћен под јурисдикцију цариградске цркве тек након 912. године.³⁷

С обзиром на предочене чињенице, јасно је да су Вардариоти били настањени на подручју које се налазило под јурисдикцијом Солунског митрополита пре истека друге деценије X столећа, свакако пре мађарске инвазије, чији значај у вези са вардариотском сеобом наглашава Икономидис. Време досељавања Вардариота на ромејско тло требало би стога тражити на размеђи два века, или у годинама које су уследиле, дакле, у време непосредно након досељавања Мађара.

О досељавању Вардариота нису сачувани непосредни подаци, али би се њихова сеоба могла довести у везу са појединим вестима забележеним у делу Анонима Угарског – насталом крајем XII, или на прелазу између XII и XIII века – које представља најстарију сачувану угарску хронику и уједно један од

³⁵ Notitiae, p. 270.

³⁶ Notitiae, p. 78.

³⁷ Коматина сматра да је патријарх Никола Мистик, после повратка на патријаршијски трон у Цариграду 912. године, покренуо мисију покрштавања севернокавказких Алана. За такав подухват било му је потребно снажно мисионарско упориште у њиховој непосредној близини, услед чега је од владара Абхазије затражио да се изнова признају права Васељенске патријаршије над црквом у Севастопољу. На тај начин је Севастопољ Абхаски враћен под цариградску јурисдикцију, што је забележено у notiцији 7. Аутор чланка изражава дубоку захвалност Предрагу Коматини на уступању радне верзије текста који припрема за штампу, где, поред осталог, износи и предочене тезе о времену настанка notiције 7. Претходно је Коматина публикувао чланак о дагирању notiција 4, 5 и 6, *Komatina, Date of the composition, 195–214.*

најважнијих извора о досељавању Мађара у Панонију. Белешка о којој је реч садржи вести о походу двојице мађарских великаша (Zuard и Cadusa)³⁸ против Византије у доба Арпада (895–907). Мађарске трупе су, како бележи хроничар, прешле Дунав и заузеле Браничево, а затим кренуле пут Сердикe. Сазнавши за то, *Бујари* и *Македонци* су им понудили мир, дарове и таоце, што су двојица великаша прихватили. Након тога заузели су тврђаву краља Филипа (вероватно Филипопољ), потом *Cleopatram civitatem* (претпоставља се да је реч о Непатрасу у Тесалији) и целу земљу од Драча до Србије.³⁹ У тексту затим следи да је део људства који је са Зуардом/Зовардом учествовао у походу, након његове смрти трајно настањен на тлу Грчке. Народ о којем је реч зове се *данас* *Sobamogera*, бележи хроничар, који истиче и да име на Соба на грчком означава *stultus populus*.⁴⁰ Грци су их, наиме, прозвали *Илујим* јер се после смрти свог вође нису вратили у домовину.⁴¹ Поменути одељак цитирао је у свом раду о Вардариотима и Никос Икономидис, притом нагласивши легендарни карактер белешке. Он ипак истовремено истиче да предање у себи садржи сећање на сеобу извесне скупине Мађара на тло Грчке.⁴² Византијски писци нису оставили траг о мађарском походу јужно од Дунава у доба Арпада, што, међутим, не мора да чуди, будући да је оштрица могуће мађарске војне била усмерена на Бугаре, са којима су се Угри неколико година раније сукобили.⁴³ Будући да се описани поход, из којег је проистекло насељавање једне скупине Мађара на тлу Царства, одиграо у доба кнеза Арпада, дакле на размеђи два столећа – што је уједно и време када се Турци (= Мађари) Вардариоти појављају у Византији – цитираној белешци би, чини се, требало пружити више пажње и поверења него што је то до сада чињено у науци.

Досељавање Мађара је у значајној мери утицало на стварање нове етничке слике у средишњој и југоисточној Европи. Извори указују на то да су заузимањем земље у Панонији, они подстакли део Влаха (потوماка Дако-Романа) на

³⁸ Поход и личности о којима је реч нису потврђене у другим изворима, због чега се цитираним вестима приписује легендарни карактер.

³⁹ *Scriptores Rerum Hungaricarum* I, с. 45, р. 92–93. Ново издање: Anonymus, *Notary of King Béla*, 98.

⁴⁰ Икономидис наглашава да не види могућност грчке етимологије поменутог имена, *Oikonomidès, Vardariotes*, 1 п. 4.

⁴¹ *Scriptores Rerum Hungaricarum* I, 92–9; Anonymus, *Notary of King Béla*, 98. У коментару који прати ново издање дела Анонима Угарског, приређивачи су истакли могућу везу између цитираног одељка и делова *Хронике Симона де Кеза*, написане крајем XIII века, који садрже тзв. легенду о Чаби (Chaba) – Атилином сину, и његовом походу на Грчку, *Ibid.*, 99 п. 2; cf. *Scriptores Rerum Hungaricarum* I, с. 20–22, р. 162–163. Приређивачи у коментару истичу и потенцијалну везу етнонима Соба са именом Σάβαρτος ἄσφαλος, којим су, према писању Порфиrogenита, Мађари некада називани. То име, бележи цар, у његово време и даље носи део мађарског народа који се после пораза од Печенега преселио на тло Персије, *DAI* I, с. 38, р. 170sq; cf. *DAI* II, 147.

⁴² *Oikonomidès, Vardariotes*, 1.

⁴³ *Осїроїорски*, *Историја*, 249.

сеобу ка југу.⁴⁴ Новија истраживања упућују на закључак да је досељавање Влаха на тло Царства уследило непосредно након доласка Мађара и заузимања њихове земље у Панонији. У питању је период на самом крају IX и почетком X века.⁴⁵ Одлука о насељавању Влаха у Византију, односно на подручје теме Хеладе (у Тесалији), несумњиво је морала бити санкционисана у Константинопољу.⁴⁶ На царском трону налазио се Лав Мудри (886–912) у то доба, односно у време када је Византија увелико трпела нападе својих традиционалних непријатеља. На европској страни, Бугари су под Симеоном постали озбиљна претња угрозивши и саму престоницу. Са истока и Средоземља претила је опасност од Арабљана, који су 904. године запосели Солун.⁴⁷ Непрестана војна претња подстакла је власт у Цариграду да потражи ослонац у сарадњи са неромејским народима унутар Царства, као и варварима изван њега. У борби са Бугарима крајем IX века Лав је затражио помоћ Мађара.⁴⁸ Бранећи други град Царства почетком наредног столећа, Византинци су се обраћали словенским племенима из околне Солуна и Стримона.⁴⁹ Имајући у виду речено, досељавање Влаха могуће је, такође, посматрати као један од сегмената сложене војно-дипломатско политике ромејског двора у време када се Царство суочавало са озбиљним претњама.

⁴⁴ Кекавмен пише о сеоби Влаха са простора око Дунава и Саве у Епир, Македонију и понајвише у Хеладу, Кекавмен, 284, 286. О досељавању византијских Влаха са севера, одакле су их Угри протерали, на тло између Македоније, Ахаје и Солуна, податке пружа и *Ойис источне Европе*, анонимног аутора, с почетка XIV века, Анонимов Опис источне Европе, 102–103. Дело Анонима Угарског пак садржи опис подручја између Дунава и Тисе, на коме су уочи угарског освајања живели Словени, Бугари и Власи, *односно* римски пастири, *Scriptores Rerum Hungaricarum* I, 45. Доласком Мађара, Власи губе своју земљу и бивају протерани, пише и аутор познатог руског текста *Повесћ минулих летш*, *Повесћ временных лет*, 15. Уп. *Цвейковић*, О статусу Влаха Хеладе, 47 сл.

⁴⁵ Адониос Рисос је запазио детаљ из треће књиге *Чуда Свѣйѡи Димитрија Солунског*, (*Miracula Sancti Demetrii III*, 1389, 1392), који нас упознаје са специфичном негрчком скупином која је почетком X века живела у Тесалији. Поменути истраживач ту скупину исправно идентификује са тесалијским Власима, *Risos, Vlachs of Larissa*, 202–207. Белешка се односи на 904. годину, која се стога треба посматрати као *terminus ante quem* доласка Влаха у Хеладу. Имајући у виду податке извора који сведоче о мађарској инвазији као узроку влашке сеобе, она се стога може сместити у временски оквир између 896. и 904. године, дакле, у епоху владавине цара Лава VI, *Цвейковић*, О статусу Влаха Хеладе, 53–54.

⁴⁶ *Цвейковић*, О статусу Влаха Хеладе, 56 сл.

⁴⁷ *Остројорски*, Историја, 248 сл.

⁴⁸ Исто, 249.

⁴⁹ *Saminiates*, 19, 20, 38. Слање помоћних војних одреда била је главна обавеза Словена у Царству, о чему сведочи и један од одељака *Тактика*, чије се ауторство приписује цару Лаву VI, где аутор, поред осталог, пише како су потчињени Словени ратовали на страни Византинца, *Taktika of Leo VI*, с.18.95, р. 470. Речено потврђују и други извори из епохе Македонске династије. Поглавље под редним бројем 50. Порфирогенитовог списа *De administrando imperio* садржи вест о пелопонеским Словенима (Милинзима и Језеритима), који су у доба цара Романа I Лакапина одбили да извршавају своје војне дужности, из чега се несумњиво види да је војевање било једна од њихових главних обавеза према Цариграду, *DAI I*, с. 50, р. 232, 234. Мардаити, а вероватно и Маињани, могу се, такође, сврстати у ред посебних етничких група, чија се лојалност властима на Босфору мерила спремношћу да извршавају војне задатке које су им додељивали ромејски владари, уп. *Цвейковић*, *Низе јединице*, 211–221, 229–230. Поред војне, друга основна обавеза већине етничких архонтија према Цариграду била је плаћање годишњег данка, уп. *Цвейковић*, *Принципи интеграције*, 87–88.

О војном карактеру влашке заједнице у Царству посредно сведочи постављење искусног војног официра на место њиховог старешине у доба цара Василија II.⁵⁰ Војне задатке они су обављали у у ратовима у Јужној Италији у XI, као и против Мађара средином XII века.⁵¹ Пракса која је подразумевала слање помоћних војних одреда Влаха могла је бити установљена већ у време Лава Мудрог, који је одобрио а можда и подстакао сеобу дела влашке заједнице из Паноније на тло Хеладе. Оправданом се стога чини претпоставка да је, вођен сличним мотивима, цар Лав VI одобрио и насељавање једне групе Мађара у Македонији. Византијски извори не бележе непосредне податке о досељавању, али је оно очигледно остварено уз сагласност цара јер нису забележени никакви сукоби Турака (= Мађара) Вардариота – као ни Влаха – са Цариградом.

*

Ново етничко име које је досељена скупина Мађара понела потиче од хидронима Вардар, што недвосмислено говори о територији коју су населили. Припадност вардариотског епископа јурисдикцији солунске митрополије указује пак на то да њихову нову домовину треба тражити у регији доњег тока Вардара, ближе Солуну. Област у Повардарју коју су настањивали прецизније одређује и сложени назив вардариотске епископије у notiцији 21 – Πολεαίνινς καὶ Βαρδαριωτῶν – који у себи садржи и назив града Πολεαίνινη.⁵² Поменути топоним се може идентификовати са савременом вароши Дојран (односно Стари Дојран, на југозападној страни језера), која је била позната и као Поленин.⁵³ Будући да поменута notiција потиче из поствизантијске епохе, односно епохе османске владавине, везивање вардариотског епископа за Полеинину у то доба не мора нужно указивати на подручје које су Вардариоти заузимали у X столећу. Извесно је, међутим, да су барем у једном периоду своје повести они живели у близини Дојранског језера.

О административном положају варадариотске заједнице у војно-управном систему Царства, у време када су они досељени, нема података.⁵⁴ Са друге стране, када је реч о положају унутар Цариградске цркве, изворни подаци су

⁵⁰ Кекавмен, 296, 298.

⁵¹ О учешћу Влаха у византијском походу на Јужну Италију и Сицилију 1027. године, *Annales Barenenses*, 53. Власи се помињу и као део војске цара Алексија I Комнина (1081–1118), *Anna Comnena*, 8.III.4, р. 242. Учествовали су и у походу цара Манојла I Комнина (1143–1180) против Мађара 1166/1167, *Cinnamus*, 260.

⁵² *Notitia*, 21¹⁰³ Полеининска катедра позната је, поред осталог, по епископу којег је цар Манојло II Палеолог намеравао да постави на чело упражњене молдавске црквене столице почетком XV века. Његова намера није, међутим, остварена услед одбијања Васељенске патријаршије да да сагласност на такву одлуку, *Runciman*, Manuel II, 515–520. На то питање се осврће и *Leonte*, *Rhetoric*, 37.

⁵³ Павловић, Стари Дојран, 9. О идентификацији града Πολεαίνινη са савременим Дојраном, cf. *Janin*, *Turcs Vardariotes*, 447–449.

⁵⁴ Публиковани су печати носилаца звања βαρδάριος, који су обављали пореско-финансијске дужности у солунској теми, но приређивачи сматрају да их не треба доводити у везу са Вардариотима, cf. *Wassiliou – Seibt*, *Byzantinischen Bleisiegel*, 222–223 n° 461.

садржајнији. На основу обавештења које пружају notiције 7, 10 и 13 (прве две из X а последња с краја XI века)⁵⁵ сазнајемо да су Вардариоти били организовани у оквирима посебне, на етничким основама утемељене, епископије унутар Солунске митрополије.⁵⁶ Занимљиво је, међутим, што се у другој повељи цара Василија II Охридској архиепископији (мај 1020) они помињу као део пастве аутокефалне црквене катедре у Охриду.⁵⁷ Исти статус вардариотска епархија имала је, вероватно, и у доба архиепископа Теофилакта Охридског, о чему посредно сведочи садржај појединих његових писама. Супротстављајући се, наиме, настојањима порезника да обаве попис имовине у вардарском селу Еклисије, иначе црквеном поседу, Теофилакт се обраћао различитим дужносницима, поред осталих и севасту и протостратору Михаилу Дуки, оцу Константина Дуке – старешине вардарског округа или Вардариота – као и самом Константину, који је коначно и услишио Теофилактову молбу.⁵⁸ Поменуто село је било, дакле, посед охридског архиепископа, али уједно и део вардарске или вардариотске војно-управне јединице. Може се стога уз одговарајући опрез претпоставити да је вардариотски округ у то доба потпадао под духовну надлежност охридског архијереја. Неколико деценија пре конституисања Охридске архиепископије, у доба цара Јована I Цимискија, вардариотски епископ је био, међутим, потчињен солунском митрополиту (notиција 10),⁵⁹ што је, с обзиром на садржај notiције 13, био случај и крајем XI,⁶⁰ али и у столећима након тога.⁶¹ Речено упућује на

⁵⁵ Редослед notiција у Дарузесовом издању, иначе, не прати у потпуности хронологију њиховог настанка. Notiције 8 и 9 вероватно су сачињене пре оне која носи бр. 7 (реч је о датирању које предлаже П. Коматина – уп. нап. 37), чиме се може објаснити изостанак помена вардариотског архијереја у њима.

⁵⁶ Notitiae, n°s 7³⁰⁸, 10²²⁹, 13⁸³². Cf. *Kyriakidēs*, Ἀρχιεπίσκοπὸς τῆς, 251–258; *Konidarēs*, Πρώτῃ μείνει τῆς ἐπισκοπῆς Вардариωτῶν Τοῦρκων, 87–94, 236–238. Виталијен Лоран претпоставља да се печати Антонија, синкела и проедра Туркије (XI), као и Теофилакта, епископа Турака (прва половина XI века), могу довести у везу са Вардариотима. Један од аргумената заснива на чињеници да се на печатима налазе представе Светог Димитрија, што би одговарало претпоставци да је реч о суфраганима солунског митрополита, *Laurent*, Corpus V/1, n°s 472, 473. Cf. *Idem*, *Évêque des Turcs et le proèdre de Turquie*, 147–158.

⁵⁷ *Gelzer*, *Ungedruckte*, 46.

⁵⁸ *Theophylactus*, n° 88 p. 461, n° 118 p. 549, n° 126, p. 569, n° 127, p. 571sq. Cf. *Mullett*, *Theophylact*, 212. Детаљније о Теофилактовој борби за заштиту црквенихседа и његовом начину комуникације са званичницима с тим у вези, уп. *Крسمановић – Тодоровић*, *Службена и приватна комуникација у писмима Теофилакта Охридског (у штампии)*.

⁵⁹ Notitiae, n° 10²²⁹.

⁶⁰ Notitiae, n° 13⁸³².

⁶¹ Вардариотски архијереј је забележен као један од суфрагана солунског митрополита у доба лагинске владавине почетком XIII столећа, cf. *Janin*, *Turcs Vardariotes*, 449. На појединим пак актима похрањеним у светогорским архивима сачуван је потпис епископа Вардара Јована, с краја XIII века, *Actes de Chilandar I*, n° 4 В, p. 110, n° 5 С, p. 116; *Actes de Iviron III*, n° 67, p. 137 (1295). У питању је био старешина катедре вероватно идентичне са вардариотском архијерејском столицом. Вардариотски старешина је био потчињен солунској митрополији и након пада Царства – о чему сведочи notiција 21 сачињена у доба османске превласти, Notitiae, n° 21¹⁰³. Епископија је тада била позната под именом Πολεαίνίνης καὶ Вардариωτῶν (уп. нап. 52 у овом чланку).

закључак да Василијева намера о промени црквено-административног статуса Вардариота и њиховог потчињавања Охриду није била трајног карактера.

Подаци похрањени у цитираним писмима охридског архиепископа Теофилакта говоре да је око 1100. године (војну) команду над Вардариотима или регионом Вардара преузео Константин Дука.⁶² Округ о којем је реч може се довести у везу са провинцијом/темом Вардара (*Provincia Vardarii*), која је забележена у *Спису о њодели Царсџива* с почетка XIII столећа.⁶³

Услед оскудности непосредних изворних података о Вардариотима током првих векова њихове повести на тлу Византије, истраживање њиховог административног статуса било је засновано на потрази за паралелама и пређењу са доступним изворним подацима о сличним неромејским скупинама у Царству. Извори, наиме, указују на извесну правилност у начни уклапања неромејских етничких скупина у византијску државу и друштво као и цркву. Ромејски двор је интеграцију отпочињао додељивањем архонтског звања и одговарајуће титуле племенским вођама.⁶⁴ Архонти су, првенствено они словенски, по правилу били подређени локалним стратезима.⁶⁵ Сачувани су подаци о архонтима и архонтијама Велегезита,⁶⁶ Вајунита,⁶⁷ Словена из околине Солуна (вероватно Дрогувита и Сагудата),⁶⁸ Сермисијана, Маињана,⁶⁹ Влаха,⁷⁰ као и Вихита и Евидита – две загонетне скупине, о чијој повести се не зна пуно. Неке од територијално-управних форми којима су управљали побројани архонти су до почетка XIII столећа трансформисане у теме, чија су имена чувала успомену на

⁶² Theophylactus, n° 88 p. 461 (περὶ τὸν Βαρδάριον ἀρχῆ), n° 118 p. 549 (τῷ Βαρδάρῳ χορίον), n° 127, p. 571 (τοῖς Βαρδάρῳταις), p. 575 (τοὺς Βαρδάρῳταις). Cf. Mullett, Theophylact, 94, 129–130, 187, 204, 210.

⁶³ Partitio terrarum, 211, 277.

⁶⁴ Намера Цариграда била је, међутим, да чим се за то стекну услови функцију архонта додели званичницима ромејског порекла, подстичући на тај начин хеленизацију тих заједница. О томе јасно сведочи одломак из *Тактика* Лава VI у коме цар пише како је његов отац Василије I Словене подредио ромејским архонтима, погрчио их и покрстио, придобивши их на тај начин да се боре на њиховој страни, *Taktika of Leo VI*, с. 18.95, р. 470. Реч је, несумњиво, о уобичајеној пракси у византијској политици према словенским и другим неромејским племенима на Балкану.

⁶⁵ Речени закључак произлази, поред осталог, из Порфиригенитове вести о устанку Милинга и Језерита против пелопонеског стратега, коме су претходно одбили послушност, *DAI*, с. 50, р. 232, 234. У прилог изнетој тези говори и опис арабљанске опсаде Солуна из 904. године Јована Каменијата, који пише како се солунски старешина с циљем прибављања помоћи од стримонских Словена обратио стратегу Стримона, у чијој су јурисдикцији они били, *Saminiates*, 19, 20, 38. Речену тезу Јован Каменијат потврђује и запажањем да су Дрогувити и Сагудати били у надлежности солунске управе, *Saminiates*, 8. Слично је било и код Маињана, којима је архонта слао пелопонески стратег, *DAI*, с. 50, р. 236. Старешина Влаха Хеладе је вероватно био потчињен војној команди истоимене теме, Кекавмен, 296, 298.

⁶⁶ Seibt, *Siegel*, 28; Theophanes, 473–474.

⁶⁷ *PmbZ*, n° 7481*, 22605.

⁶⁸ *De Cerimoniis*, 634–635.

⁶⁹ *DAI*, с. 50, р. 236.

⁷⁰ Кекавмен, 280, 296, 298.

некадашњи аутономан статус и етничку посебност тамошњег становништва. Осведочене су: Prouincia Valachie (Влашка),⁷¹ Prouincia Vagenesie (Вајунитска),⁷² и Prouincia Velechatie (Велегезитска)⁷³. Нешто раније извори бележе теме које су носиле имена Дрогувита⁷⁴ и Смољана.⁷⁵ Паралелно са интеграцијом у војно-административни систем Царства, етничке заједине су уклапане и у црквене оквири. Познато је да је Цариградска црква почев од IX в. практиковала уставовљење засебних црквених катедри за неромејске етничке групе.⁷⁶ Познати су епископи словенских Дрогувита,⁷⁷ Сагудата,⁷⁸ Смољана,⁷⁹ Вајунита,⁸⁰ као и Маињана⁸¹ и Влаха.⁸²

Током X и крајем XI столећа, приближно у исто време када функционишу побројане епископије, засебну катедру има и вардариотска заједница. Са Вардариотима се у везу може довести и провинција Вардара, осведочена почетком XIII века (посредно и у доба Теофилакта Охридског), која постоји истовремено када и горе поменуте теме које носе неромејска етничка имена. Приметна је, дакле, сличност у начину организовања вардариотске заједнице са појединим словенским и другим неромејским скупинама у Царству. Реч је о племенима која су била организована у виду архонтија и имала своје епископије, путем којих су укључивана у ромејску државу и цркву. Коначну фазу њихове интеграције представљало је трансформисање архонтија у теме, чиме је тај процес бивао заокружен.

Речено указује на закључке који следе. Извесна скупина Мађара – односно Турака, како су називани у савременим византијским списима – остала је након учешћа у једном походу угарских великаша јужно од Дунава у доба Арпада (895–907) трајно настањена на тлу Царства. Предање о њиховој сеоби преноси угарска традиција сачувана у неколико столећа млађој хроници Анонима Угарског.

⁷¹ *Tafel – Thomas, Urkunden*, 266, 486; *Partitio terrarum*, 221, 281–282.

⁷² *Partitio terrarum*, 220; *Tafel – Thomas, Urkunden*, 570; *Chomatenos*, n°s 37, p. 136; n° 44, p. 161; n° 95, p. 318; n° 104, p. 339, 340; n° 133, p. 406.

⁷³ *Tafel – Thomas, Urkunden*, 265, 488; *Partitio terrarum*, 222, 285.

⁷⁴ *Listes de préséance*, 267.

⁷⁵ *Actes de Lavra I*, n° 39, p. 223; *Lemerle, Typikon*, 155f.

⁷⁶ У случајевима где је то било изводљиво, Словени су уклапани у постојеће оквири црквене организације, бивајући подређени надлежности епископа локалних градова, *Комајина*, Црквена политика, 289, нап. 275. У појединим пак случајевима осниване су нове црквене столице чији је задатак био, поред осталог, покрштавање оближњих Словена. У том контексту треба посматрати и оснивање Патраске митрополије на Пелопонезу, *Комајина*, Оснивање Патраске и Атинске митрополије, 50.

⁷⁷ *Notitiae*, n°s 7²⁹⁹, 9¹⁸⁵, 10²¹⁸, (542), 13²²⁸, 824, 827.

⁷⁸ *Notitiae*, n° 13⁸²⁸ Уп. *Живковић*, *Јужни Словени*, 252.

⁷⁹ *Notitiae*, n°s 7⁶¹⁸, 9⁴⁹², 10⁵⁸², 13⁶³².

⁸⁰ *Sacrorum conciliorum nova XVII*, 376.

⁸¹ *Notitiae*, n°s 7⁴⁹⁵, 9³⁷⁸, 10⁴⁴⁸, 13⁴⁴⁴. Cf. *Laurent, Corpus V/1*, n°s 583, 584.

⁸² *Notitiae*, n° 13⁸⁵⁶ *Gelzer, Ungedruckte*, 46; *Мошин*, *Ракописи*, 227.

Убрзо по доласку у област Повардарја били су христијанизовани, највише захваљујући засебној епископској катедри која је установљена почетком X века (њен први помен забележен је у епископској notiцији Цариградске цркве која у издању Жана Дарузеса носи редни број 7). Конституисање засебне вардариотске црквене катедре указује на јасну сличност у погледу начина покрштавања Вардариота са другим неромејским скупинама на тлу Империје које су, такође, добиле своје „етничке” епископије. Оправдано је, стога, претпоставити да се, као и у случају интеграције других неромејских племена, и на примеру Вардариота цариградски двор руководио уобичајеном праксом која је подразумевала да се, поред оснивања засебних епархија, старшинама неромејских племена на почетку доделе архонтска звања и одговарајућа почасна достојанства, чиме су бивали укључени у универзални систем власти са ромејским царем на врху. То је могло бити учињено већ у доба Лава VI, који је морао санкционисати њихово насељавање на тлу Византије почетком X века. Вршење војне службе и плаћање пореза царској благајни биле су основне обавезе неромејских скупина, па се може очекивати да је то важило и за Вардариоте. Уколико је постојала дужност вардариотског архонта, он је несумњиво био потчињен солунском стратегу, слично вардариотском епископу који се налазио у јурисдикцији солунског митрополита (са изузетком једног периода у XI веку, када је потпадао у надлежност Охридског архиепископа). Етничке архонтије су по правилу после извесног времена бивале трансформисане у теме, што је био случај и са вардариотским округом (архонтијом?). До краја XII столећа вардариотска војно-управна јединица је стекла ранг теме, о чему сведоче подаци из *Сјиса о њогели Царсџива*. У доба Комнина установљена је пак пракса да се из редова Вардариота регрутују војници који су служили на ромејском двору као гардисти. Старшина вардариотске гардијске јединице носио је звање примикирија. Своју етничку посебност они су у Цариграду очували и током наредних столећа, будући да из обавештења *Псеудо-Кодиновој ѿракиџаџи* сазнајемо да су гардисти говорили својим језиком који аутор списа назива персијским. Етнички идентитет су очували у доба позне Византије, али и након тога, будући да се на тлу Македоније, у области око Дојранског језера, вардариотска, односно, епископија Полеинине и Врдариота помиње и након пада Царства.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Acta et diplomata Graeca medii aevi VI, edd. F. Miklosich – I. Müller, Vindobonae 1890.
- Actes de Chilandar I. Des origines à 1319, edd. M. Živojinović, V. Kravari, Ch. Giros, Archives de l’Athos XX, Paris 1988.
- Actes de Iviron III. De 1204 à 1328, edd. J. Lefort, D. Papachryssanthou, H. Métrévéli, Archives de l’Athos V, Paris 1970.
- Actes de Lavra I. Des origines à 1204, edd. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou, Archives de l’Athos V, Paris 1970.

- Annae Comnenae Alexias, edd. *D. R. Reinsch – A. Kambylis*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40/1, Berlin – New York 2001.
- Annales Baresnes, Lupi Protospatharii Annales, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, Scriptores V, ed. *G. H. Pertz*, Hannoverae 1844.
- Anonymus and Master Roger: Anonymus, Notary of King Béla, The Deeds of the Hungarians, edd. *M. Rady – L. Veszprémy*; Master Roger's Epistle to the Sorrowful Lament upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars, edd. *J. M. Bak – M. Rady*, Budapest – New York 2010.
- Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio I, edd. *Gy. Moravcsik – R. J. H. Jenkins* (New, Revised Edition), Corpus Fontium Historiae Byzantinae 1, Washington, D. C. 1967.
- Constantini Porphyrogeniti Imperatoris De Cerimoniis aulae Byzantinae I, ed. *J. J. Reiske*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 16, Bonnae 1829.
- Constantino Porfirogenito, De thematibus, ed. *A. Pertusi*, Studi e Testi 160, Vaticano 1952.
- Demetrii Chomateni Ponemata Diaphora, ed. *G. Prinzing*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 38, Berlin – New York 2002.
- Gelzer H.*, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche II, Byzantinische Zeitschrift 2 (1893) 22–72.
- Georgii Acropolitae Opera I, edd. *A. Heisenberg – P. Wirth*, Stutgardiae 1978.
- Georgii Pachymeris Relationes Historicas (Georges Pachymérés Relations Historiques) II, edd. *A. Failler – V. Laurent*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24/2, Paris 1984.
- Heisenberg A.*, Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit, *Idem*, Quellen und Studien zur spätbyzantinischen Geschichte (ed. *H.-G. Beck*), Variorum Reprints, London 1973.
- Ioannis Caminiatae De Expugnatione Thessalonicae, ed. *G. Böhlig*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 4, Berlin – New York, 1973.
- Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum, ed. *A. Meineke*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 13, Bonnae 1836.
- Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum, ed. *I. Thurn*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 5, Berlin – New York 1973.
- Iosephi Genesii Regum Libri Quattuor, edd. *A. Lesmueller-Werner – I. Thurn*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 14, Berlin – New York 1978.
- Laurent V.*, Le corpus des sceaux de l'Empire byzantin V/1, Paris 1963.
- Lemerle P.*, Le typikon de Grégoire Pakourianos (décembre 1083), Cinq études sur le XIe siècle byzantin, Paris 1977.
- Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles, ed. *N. Oikonomidès*, Paris 1972.
- Miracula Sancti Demetrii II–III, ed. *J. P. Migne*, Patrologiae cursus completus, Series Graeca, t. 116, Paris 1857.
- Nicetae Choniatae Historia, ed. *I. A. Van Dieten*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 11/1, Berlin – New York 1975.
- Nicetae Choniatae, Ex Libro XXV, Thesauri Orthodoxae fidei, Patrologiae Graeca Tomus 140.
- Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, ed. *J. Darrouzès*, Paris 1981.
- Partitio terrarum Imperii Romaniae, ed. *A. Carile*, Studi Veneziani 7 (1965) 125–305.
- Petit L.*, Documents inédits sur le concile de 1166 et ses derniers adversaires, Византийский временник 11 (1904) 465–493.
- Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies, edd. *R. Macrides, J. A. Muniz, D. Angelov*, Birmingham 2013.
- Sacrorum conciliorum nova et amplissima colectio XVII, ed. *J. D. Mansi*, Florentiae – Venetiis 1758–1798 (= Parisiis 1901–1927).
- Scriptores Rerum Hungaricarum I, ed. *E. Szentpétery*, Budapest, 1937.

- Seibt W.*, Siegel als Quelle für Slawenarchonten in Griechenland, *Studies in Byzantine Sigillography* 6 (1999) 27–36.
- Symeonis Magistri et Logothetae Chronicon, ed. S. *Wahlgren*, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 44/1, Berlin – New York 2006.
- Tafel G. L. Fr. – Thomas G. M.*, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig I, Wien 1856.
- The Taktika of Leo VI (Revised Edition), ed. G. *Dennis*, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 49, Washington, D. C. 2014.
- Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, ed. I. *Bekker*, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 45, Bonn 1838.
- Theophanis Chronographia I, ed. C. *de Boor*, Lipsiae 1883.
- Theophanis Continuati Libri I–IV, edd. M. *Featherstone – J. Signes Codoñer*, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 53, Boston – Berlin 2015.
- Theophylacti Achridensis Epistulae (Théophylacte d'Achrida Lettres), ed. P. *Gautier*, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 16/2, Thessalonique 1986.
- Wassiliou A.-K. – Seibt W.*, Die byzantinischen Bleisiegel in Osterreich II, Wien 2004.
- Анонимов Опис источне Европе (Anonymi Descriptio Europae Orientalis), пр. Т. *Живковић, В. Пећуровић, А. Узелац*, Београд 2013. [Anonimov Opis istočne Evrope (Anonymi Descriptio Europae Orientalis), пр. Т. *Živković, V. Petrović, A. Uzelac*, Београд 2013].
- Византијски извори за историју народа Југославије III, ур. Г. *Осјројорски – Ф. Бариишић*, Београд 1966 (репринт 2007). [Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije III, ur. G. *Ostrogorski – F. Barišić*, Београд 1966 (reprint 2007)].
- Кекавмен, Совети и расказы, Поучение византијског полководца IX века, пр. Г. Г. *Литаврину*, Санкт-Петербург 2003. [Kekavmen, Sovety i rasskazy, Poučenie vizantijskogo polkovodca IX veka, пр. G. G. *Litavrina*, Санкт-Peterburg 2003].
- Мошин В.*, Ракописи на Народниот музеј во Охрид, Народен музеј во Охрид. Зборник на трудови, Охрид 1961, 163–243. [*Mošin V.*, Rakopisi na Narodniot muzej vo Ohrid, Naroden muzej vo Ohrid. Zbornik na trudovi, Ohrid 1961, 163–243].
- Повесть временных лет, пр. Д. С. *Лихачев*, под ред. В. И. *Адриановой-Перетц* (доп. М. Б. *Свердлова*), 2-е изд. 1996. [Povest' vremennyh let, пр. D. S. *Lihačev*, pod red. V. I. *Adrianovoj-Peretc* (dop. M. B. *Sverdlova*), 2-e izd. 1996].

Литература – Secondary Works

- Bartusis M. C.*, The Late Byzantine Army. Arms and Society, 1204–1453, Philadelphia 1992.
- Cheyne J.-Cl.*, Théophile, Théophobe et les Perses, ed. S. *Lampakēs*, Η Βυζαντινή Μικρά Ασία (6^{ος} – 12^{ος} αι.), Athēna 1998, 39–50. [*Cheyne J.-Cl.*, Théophile, Théophobe et les Perses, ed. S. *Lampakēs*, Ἐ Byzantinē Mikra Asia (6^{ος} – 12^{ος} αι.), Athēna 1998, 39–50].
- Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio, vol. II, Commentary by F. *Dvornik et all.*, ed. R. J. H. *Jenkins*, London 1962.
- Dieten H.*, Ethnische Verschiebungen zwischen der Balkanhalbinsel und Kleinasien vom Ende des 6. bis zur zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts, Berliner Byzantinistische Arbeiten 59, Berlin 1993.
- George Akropolites, The History, Introduction, Translation and Commentary by R. *Macrides*, Oxford, 2007.
- Georges Acropolitès, Chronique du XIIIe siècle, L'empire grec de Nicée, ed. J. *Dayantis*, Paris 2012.
- Göckenjan H.*, Forschungsberichte zur Geschichte der Turkvölker im Mittelalter: I. Die Vardarioten, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas Neue Folge, Bd. 21, H. 3 (1973) 423–441.
- Grégoire H.*, Manuel et Théophobe ou la concurrence de deux monastères, Byzantion 9 (1934) 183–204.

- Haranis P.*, The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire, *Comparative Studies in Society and History*, vol. III, n°. 2. Mouton & Co. The Hague 1961, 140–154.
- Janin R.*, Les Turcs Vardariotes, *Échos d'Orient* 29 (1930) 437–449.
- Komatina P.*, Date of the composition of the Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae nos. 4, 5 and 6, *Зборник радова Византолошког института* 50 (2013) *Mélanges Ljubomir Maksimović*, 195–214.
- Konidarēs G. I.*, Ἡ πρώτη μνεία τῆς ἐπισκοπῆς Βαρδαριωτῶν Τοῦρκων ὑπὸ τὸν Θεσσαλονίκης, *Θεολογία* 23 (1952) 87–94, 236–238. [*Konidarēs G. I.*, Ἡ πρῶτὴ μνεία τῆς ἐπισκοπῆς Βαρδαριῶτων Τοῦρκων ὑπο τὸν Θεσσαλονικῆς, *Theologia* 23 (1952) 87–94, 236–238].
- Kyriakidēs S.*, Ἡ Ἀχριδῶ καὶ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς. Οἱ Τοῦρκοι Βαρδαριῶται, Βυζαντιναὶ μελέται II–V, *Thessalonikē* 1939, 251–258. [*Kyriakidēs S.*, Ἡ Ἀχριδῶ καὶ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς. Οἱ Τοῦρκοι Βαρδαριῶται, *Byzantinai meletai II–V*, *Thessalonikē* 1939, 251–258].
- Laurent V.*, L'évêque des Turcs et le proëdre de Turquie, *Académie Roumaine, Bulletin de la Section historique* 23 (1943) 147–158.
- Laurent V.*, Ὁ Βαρδαριωτῶν ἦτοι Τοῦρκων. Perses, Turcs asiatiques ou Turcs hongrois?, *Сборник в чест на Петар Ников, Известия на Историческото дружество в Софија* 16–18 (1940) 275–289. [*Laurent V.*, Но Βαρδαριῶτων ἔτοι Τοῦρκων. Perses, Turcs asiatiques ou Turcs hongrois?, *Sbornik v čest na Petar Nikov, Izvestija na Istoričeskoto družestvo v Sofija* 16–18 (1940) 275–289].
- Leonte F.*, *Rhetoric in Purple: the Renewal of Imperial Ideology in the Texts of Emperor Manuel II Palaiologos*, Doctoral Thesis, Central European University, Budapest, Hungary, Department of Medieval Studies, Budapest, Hungary, 2012.
- Moravcsik Gy.*, *Byzantinoturcica I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*, Berlin 1958.
- Mullett M.*, *Theophylact of Ochrid. Reading the Letters of a Byzantine Archbishop*, Birmingham 1997.
- Oikonomidēs N.*, Vardariotes – W.l.nd.r – V.n.nd.r: Hongrois installés dans la vallée du Vardar en 934, *Südost-Forschungen* 32 (1973) 1–8.
- Petković V.*, *Une Hypothèse sur le Car Samuel*, Paris 1919.
- Prosopographie der mittel- byzantinischen Zeit (641–867)*, edd. *R.-J. Lilie et all.*, Berlin – New York 1999–2002.
- Prosopographie der mittel- byzantinischen Zeit (867–1025)*, edd. *R.-J. Lilie et all.*, Berlin 2013.
- Rambaud A.*, *L'Empire grec au dixième siècle; Constantin Porphyrogénète*, Paris 1870.
- Rekaya M.*, Mise au point sur Théophobe et l'alliance de Bâbek avec Théophile (833/34–839/40), *Byzantion* 44/1 (1974) 43–67.
- Risos A.*, The Vlachs of Larissa in the 10th Century, *Byzantinoslavica* 51/2 (1990) 202–207.
- Rosser J.*, Theophilus' Khurramite Policy and its Finale: The Revolt of Thephobus' Perisan Troops in 838, *Byzantina* 6 (1974) 263–271.
- Runciman S.*, Manuel II and the See of Moldavia, *Καθηγήτρια. Essays presented to Joan Hussey for her 80th birthday*, *Porphyrogenitus* 1988, 515–520.
- Shukurov R.*, *The Byzantine Turks 1204–1461*, Leiden – Boston 2016.
- Tafel T. L. F.*, *De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica*, Berolini 1839.
- The Oxford Dictionary of Byzantium III*, edd. *A. Kazhdan et all.*, New York – Oxford 1991.
- Живковић Т.*, *Јужни Словени под византијском влашћу (600–1025)*, Београд 2002. [*Živković T.*, *Južni Sloveni pod vizantijskom vlašću (600–1025)*, Beograd 2002].
- Иванов Ђ.*, *Аксиосъ – Велика – Вардаръ. Приносъ къмъ топонимията на Македония, Македонски преглед*, год. I, № 3 (1925) 17–28. [*Ivanov J.*, *Aksios' – Velika – Vardar'. Prinos' k'm' toponimijata na Makedonija, Makedonski pregled*, god. I, n° 3 (1925) 17–28].
- Комаџина П.*, *Оснивање Патраске и Атинске митрополије и Словени на Пелопонезу, Зборник радова Византолошког института* 46 (2009) 27–52. [*Komatina P.*, *Osnivanje Patraske i Atinske mitropolije i Sloveni na Peloponezu, Zbornik radova Vizantološkog instituta* 46 (2009) 27–52].

- Коматина П., Црквена политика Византије од краја иконоборства до смрти цара Василија, Београд, 2014. [*Komatina P., Crkvena politika Vizantije od kraja ikonoborstva do smrti cara Vasilija, Beograd, 2014.*]
- Крسمановић Б. – Тодоровић Д., Τοῦτό μοι τέλεσον – „Уреди ми то” Службена и приватна комуникација у писмима Теофилакта Охридског, ур. С. Бојанин, Љ. Милановић, М. Цвејковић, Гласови и слике: облици комуникације на средњовековном Балкану (IV–XVI век), Београд 2019 (у штампи). [*Krsmanović B. – Todorović D., Touto moi teleson – „Uredi mi to” Službena i privatna komunikacija u pismima Teofilakta Ohridskog, ur. S. Bojanin, Lj. Milanović, M. Cvetković, Glasovi i slike: oblici komunikacije na srednjovekovnom Balkanu (IV–XVI vek), Beograd 2019 (u štampi).*]
- Максимовић Љ., Византијска провинцијска управа у доба Палеолога, Београд 1972. [*Maksimović Lj., Vizantijska provincijska uprava u doba Paleologa, Beograd 1972.*]
- Остројорски Г., Историја Византије, Београд 1959. [*Ostrogorski G., Istorija Vizantije, Beograd 1959.*]
- Павловић Ј. М., Стари Дојран и Дојранско језеро, Београд 1930. [*Pavlović J. M., Stari Dojran i Dojransko jezero, Beograd 1930.*]
- Панченко Б. А., Памятник Славян в Вифинии VII века, Известия Русского археологического института в Константинополе 8 (1902) 15–62. [*Pančenko B. A., Pamjatnik Slavjan v Vifinii VII века, Izvestija Russkogo arheologičeskogo instituta v Konstantinopole 8 (1902) 15–62.*]
- Цвејковић М. Ж., Ниже јединице тематског уређења у Византији (9–11. век), Филозофски факултет Универзитета у Београду, необјављена докторска дисертација, Београд 2017. [*Cvetković M. Ž., Niže jedinice tematskog uređenja u Vizantiji (9–11. vek), Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, neobjavljena doktorska disertacija, Beograd 2017.*]
- Цвејковић М., О статусу Влаха Хеладе у тематском систему, Зборник радова Византолошког института 55 (2018) 45–64. [*Cvetković M., O statusu Vlaha Helade u tematskom sistemu, Zbornik radova Vizantološkog instituta 55 (2018) 45–64.*]
- Цвејковић М., Принципи интеграције неромејских етничких скупина у тематски систем на Балкану, ур. М. Ракоција, Ниш и Византија XVII, Ниш 2019, 75–96. [*Cvetković M., Principi integracije neromejskih etničkih skupina u tematski sistem na Balkanu, ur. M. Rakocija, Niš i Vizantija XVII, Niš 2019, 75–96.*]

Miloš Cvetković

Institute for Byzantine Studies, SASA, Belgrade
 milos.cvetkovic@vi.sanu.ac.rs

A HYPOTHESIS ABOUT THE ORIGIN AND ADMINISTRATIVE STATUS OF THE *VARDARIŌTAI* IN THE BYZANTINE EMPIRE

Many ethnic groups played a part in the formation of the complex ethnic picture of the millennium-long Empire of the *Rhōmaioi*, including the mystifying *Vardariōtai Tourkoi*. Reports on the *Vardariōtai* in the sources can be roughly divided into two main groups: the first group includes information on the Vardariote bishopric; the second group consists of various Byzantine writings discussing the period from the 12th to the 14th centuries that include information on the Vardariote guards who served at the court of the Byzantine emperors. The scarcity of information in the sources is the reason for our incomplete knowledge of the *Vardariōtai* today. Despite this, their history has been the subject of a number of texts by scholars of Byzantine and medieval studies, starting from the work of Gottlieb Lucas Friedrich Tafel, who

in the 1830s offered a seminal overview of this subject, laying the ground for research that would build on his findings over the following two centuries. Besides exploring the role of Vardariote guards at the imperial court in the Late Byzantine period and the position of their bishop in the hierarchy of the clergy of the Church of Constantinople in the preceding centuries, researchers have largely focused on the question of their ethnic origin. However, previous research has accorded very little attention to the question of the administrative status of the *Vardariōotai* in the first centuries of their history in Byzantium, which has led us to focus on this topic in the research presented in the main text. However, in regard to this, another overview of their origin was necessary. Starting from the generally accepted premise on their Hungarian roots, the author has attempted to answer the questions of *when* and *how* the *Vardariōtai* made their way to the Byzantine Empire.

The paper proposes the following conclusions. After having participated in an offensive of Hungarian chieftains south of the Danube during the reign of Árpád, a group of Magyars – or *Tourkoi*, as they were called in contemporaneous Byzantine writings – permanently settled in the territory of the Empire. An account of their resettlement is given in the Hungarian tradition preserved in the several centuries younger chronicle of *Anonymus Bele regis notarius*. Shortly after their arrival in the area of the Vardar River, they were Christianized, mostly owing to the separate bishop's cathedra established in the early 10th century (the first reference to the cathedra was recorded in the episcopal notitia of the Church of Constantinople filed under no. 7 in the edition by Jean Darrouzès). The constitution of a separate Vardariote ecclesiastical cathedra suggests a strong similarity between the method of Christianizing the *Vardariōtai* and that of other non-Rhomaic groups in the territory of the Empire, which also received their own 'ethnic' bishoprics. Hence, it seems feasible to assume that, like in the case of the integration of other non-Rhomaic tribes, for the *Vardariōtai* the Constantinopolitan court implemented its usual practice which, in addition to the establishment of separate eparchies, meant that the chieftains of non-Rhomaic tribes initially received *archōn* ranks and fitting honorary dignities, and were thereby incorporated into the universal system of power headed by the Byzantine emperor. This could have been done already during the reign of Leo VI, who must have sanctioned their settlement in the territory of the Byzantine Empire at the beginning of the 10th century. Serving in the military and paying taxes into the imperial purse were the main duties of non-Rhomaic groups and possibly this could have also applied to the *Vardariōtai*. If the chieftain of the *Vardariōtai* did hold the office of *archōn*, he would have certainly been subordinated to the *stratēgos* of Thessalonica, not unlike the Vardariote bishop who belonged to the jurisdiction of the metropolitan of Thessalonica (with the exception of a period in the 11th century, when he was subordinated to the archbishop of Ohrid). Generally, after a while ethnic *archontiai* were transformed into themes, which was also the case with the Vardariote sub-division (*archontia?*). By the late 12th century the Vardariote military-administrative division had acquired the rank of a theme, as evidenced by information recorded in the *Partitio Terrarum Imperii Romaniae*. During the reign of the *Komnenoi*, the practice of recruiting members of

the *Vardariōtai* to serve as palace guards was established. The leader of the Vardariote palace guard regiment bore the title of *primikērios*. They preserved their ethnic distinctiveness in Constantinople over the following centuries, judging by the reports in the Treatise of Pseudo-Kodinos, which informs us that the guards spoke their own language, described by the author of the treatise as Persian. They kept their ethnic identity both in the Late Byzantine period and later on, since there are references to the Vardariote bishopric (bishopric of *Poleaininē* and the *Vardariōtai*) in the territory of Macedonia, in the area of Lake Doiran, even after the fall of the Empire.